

Philipp Weselsky – profesor chemie vídeňské techniky z Českomoravské vysočiny

Jiří JINDRA

Mezi významnými rakouskými chemiky 19. století je několik osobností, které mají kořeny v Čechách a na Moravě. Jsou to např. Heinrich Hlasiwetz (1825–1875), Josef Loschmidt (1821–1895), Zdenko Skraup (1850–1910), Anton Schrötter (1802–1875) a další. Patří k nim i Philipp Weselsky, profesor vídeňské techniky v 2. polovině 19. století, který se od uvedených profesorů liší tím, že se po pensionování vrátil do rodného kraje, v jeho případě na Českomoravskou vysočinu. Jeho životu a dílu je věnován tento příspěvek. V loňském roce jsme si mohli připomenout 120. výročí jeho úmrtí.

Život Weselského

Philipp Weselsky se narodil 1. května 1828 ve Žďáru nad Sázavou v zájezdním hostinci U bílé růže. Hostinec patřil jeho otci Jiřímu. Dům, v němž se hostinec nacházel, se jmenoval od pradávna Bušovský,¹ byl v majetku rodiny již od 17. století a zůstal jejím majetkem zůstal do roku 1900, kdy jej dcera Adolfa, Filipova bratra, prodala. Bušovský dům byl zbořen roku 1974.²

Malý Filip chodil do místní obecné školy. Rodičům dělal radost, dobře se učil i choval, takže byl dvakrát (roku 1836 a 1837) zapsán do knihy cti obecné školy.³ Školní docházku ve Žďáru ukončil asi v roce 1838, protože později chodil též do normální školy v Jihlavě, kde následně od školního roku 1839/40 studoval nižší gymnázium. Čtvrtou třídu gymnázia však absolvoval ve Vídni.⁴ Po studiích v Jihlavě se vrátil do Žďáru, kde se u místního lékárníka učil po čtyři léta lékárníkem.

K farmacii jej přivedla záliba v přírodních vědách. V únoru 1848 složil výuční zkoušky a poté pracoval jako lékárník ve Žďáru a v Brně. Ve školním roce 1850/1851 studoval chemii v Brně na tamní polytechnice. Po necelých

- 1 Ivo FILKA: Město Žďár nad Sázavou na starých pohlednicích. In: *Klub filatelistů 06-10. Žďár nad Sázavou 2007.*
- 2 M. ZEMEK – A. BARTUŠEK: Lokalisace městských domů ve Žďáře. In: *Dějiny Žďáru nad Sázavou.* Havlíčkův Brod, Krajské nakladatelství 1962, s. 277.
- 3 Kniha cti obecné školy ve Žďáru nad Sázavou. Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, fond Národní škola Žďár nad Sázavou I, inv. č. 648.
- 4 Universitätsarchiv Tübingen, fond P. Weselsky, vlastní životopis, sg. 136/2.

dvou letech byl Weselsky již ve Vídni, kde se zapsal na filosofické fakultě univerzity s cílem stát se promovaným farmaceutem. To bylo možné, protože podle výnosu ministerstva kultu a vyučování z roku 1850 mohli být ke studiu farmacie přijímáni i absolventi nižšího gymnázia. Farmacie se tehdy studovala dva roky. Na základě studia chemie v Brně a ve Vídni byl Weselsky 21. července 1854 promován na magistra farmacie. Při studiu a krátce i po něm pracoval jako laborant katedry všeobecné technické chemie vídeňské techniky, vedené profesorem A. Schrötterem (1802–1875). V roce 1855 Weselsky na katedře postoupil na místo 2. adjunkta všeobecné chemie. Měl na starosti vedení studentské analytické laboratoře, v níž týden co týden po mnoho let učil studenty jednak preparovat, jednak analyzovat anorganické i organické látky.⁵ Jako adjunkt požádal v prosinci 1868 tübingenskou univerzitu o udělení doktorátu (viz příloha I).⁶ K žádosti přiložil vysvědčení o studiu v Brně a ve Vídni, publikované vědecké práce, potvrzení profesora Schröttera o Weselského pedagogické činnosti a životopis. Weselsky poslal svou žádost do Německa, kde bylo možné udělit doktorát uchazeči z ciziny. Na fakultním zasedání tübingenské univerzity dne 16. ledna 1869 – tedy velmi brzo po odeslání žádosti – byla kladně vyřízena a Weselsky v nepřítomnosti obdržel 20. ledna 1869 doktorát přírodních věd.⁷

Brzy poté se (ještě v roce 1869) Weselsky habilitoval na vídeňské technice pro analytickou chemii a stal se zástupcem soukromých docentů v profesorském kolegiu. Přitom funkce adjunkta s povinnostmi vést analytickou laboratoř mu zůstala. Nový vedoucí katedry H. Hlasiwetz (1825–1875) převzal po Schrötterovi přednášky z analytické chemie, starost o analytickou laboratoř ponechal Weselskému.

V roce 1870 byl Weselsky veden na škole jako adjunkt s titulem a hodností mimořádného profesora. O dva roky později byl jmenován skutečným mimořádným profesorem, avšak vlastní přednášky z analytické chemie mu byly svěřeny až od studijního roku 1874/1875, odkdy po další 4 roky zastával post děkana školy.⁸ Kromě analytické chemie jeden studijní rok (1876/1877) přednášel a vedl cvičení i z organické a anorganické chemie za zemřelého

5 Archiv der Technische Universität Wien. Programm der Vorlesungen, TH Wien, Studienjahre 1854/55–1884/85.

6 Universitätsarchiv Tübingen, fond P. Weselsky, žádost o udělení doktorátu přírodních věd, zaslaná Weselským z Vídně 4. 12. 1868, sg. 136/2.

7 Universitätsarchiv Tübingen, fond P. Weselsky, řízení o udělení doktorátu, sg. 136/145, s. 43, a sg. 136/150, s. 4.

8 Archiv der Technische Universität Wien. Programm der Vorlesungen, TH Wien, Studienjahre 1854/55–1884/85.

H. Hlasiwetze. Konečně byl v roce 1877 jmenován řádným profesorem analytické chemie.

Téhož roku v březnu zemřela Weselského manželka Marie. Koncem toho roku uzavřel Weselsky manželství s dvaadvacetiletou dívkou z Brna. V manželství se narodily dvě dcery.

Weselsky přednášel analytickou chemii tři hodiny týdně po celý studijní rok pro studenty 2. ročníku. V letech 1876–1883 se analytická chemie na vídeňské technice organizačně vydělila ze všeobecné chemie a Weselsky se stal vedoucím katedry analytické chemie.⁹ V té době byl jeho asistentem Rudolf Benedikt (1852–1896), později adjunkt a blízký Weselského spolupracovník, s nímž publikoval třetinu svých vědeckých prací. V únoru 1883 si Weselsky zažádal o pensionování.¹⁰ V žádosti uvedl, že pedagogicky působil na vídeňské technice 28 let, a jako hlavní důvod zmínil svůj špatný zdravotní stav, který doložil lékařským vysvědčením. Žádost podal jednak profesorskému kolegiu školy, jednak ministerstvu kultu a výuky. Obě instituce uznaly jeho důvody, a tak k 1. srpnu 1883 byl Weselsky převeden do důchodu s penzí 2 362 zlatých. Stát uznal jeho zásluhy o vyučování v mocnářství a udělil mu titul vládní rada. Ve studijním roce 1883/1884 se analytická chemie nepřednášela – hledal se vhodný Weselského nástupce, jímž se stal profesor vídeňské techniky Alexander Bauer (1836–1921).

Weselsky jako pensista trávil konec života s rodinou v obci Zámek Žďár, kde měl nevelký domek, který si pořídil ještě v době prvního manželství (1871). Už tehdy počítal s tím, že závěr života bude trávit v rodném kraji. Domek byl poměrně starý a Weselsky jej nákladně opravil. Weselského zdraví bylo chatrné, stále se léčil. Dva týdny před smrtí sepsal testament, který soud uznal za platný. Zemřel ve svém domku č. p. 48 v Zámku Žďáře 14. listopadu 1889 v 8 hodin ráno na „ochrnutí srdce“. Úmrtní lístek vystavil místní lékař Dr. Němeček.¹¹ Při vyřizování pozůstalosti u okresního soudu se přišlo na to, že Weselsky zanechal nějaké nevelké dluhy: dlužil záložně a lékárníkovi za léky. Za poručníky dětí – Hildegardy, narozené roku 1878,

9 Die k. k. Technische Hochschule in Wien 1815–1915, s. 420. Wien, Selbstverlag der k. k. TH in Wien 1915.

10 Österreichische Staatsarchiv, Wien, fond Technische Hochschule Wien, Prof. Weselsky, Žádost o pensionování zaslaná ministerstvu kultu a výuky. Fasc. 1248, sg. 6, Schriftstück 15670/1883. Viz též Archiv der Technische Universität Wien. Dienst-Tabelle des Prof. P.Weselsky, žádost o pensionování postoupená profesorskému kolegiu TH Wien, No. 294.

11 Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, fond Sběrka dokladů k matrikám, okr. Žďár nad Sáz., karton č. 352N (římskokatolický farní úřad Žďár nad Sáz. II – úmrtní doklady), úmrtní lístek č. 66, C/1889.

a Anny, narozené roku 1880 – soud stanovil matku dětí a strýce dětí Adolfa Weselského, c. k. okresního hejtmána v Kroměříži.¹² Domek, který zdědily dcery, byl prodán r. 1895. To už v něm ovdovělá matka Emma Weselská s dcerami nežila, domek pustl, protože se přestěhovala do rodného Brna, kde žila z malé pense po manželovi.

Weselského dílo

Weselského bibliografie – viz příloha II – čítá pouze 23 položek. Zdá se to málo na téměř třicetiletou badatelskou činnost. Weselsky byl však především pedagog a máme za to, že vědecky se chemickými problémy zabýval zřejmě okrajově. To však neznamená, že jeho práce nebyly cenné. Svědčí o tom i skutečnost, že doktorát získal za devět publikovaných prací různého analytického (viz příloha II, položky 3, 4, 6, 8) a preparativního (1, 5, 7, 9) zaměření. Jeho první práce je z roku 1856 a byla publikována rovnou v prestižních zprávách matematicko-přírodovědecké třídy vídeňské Akademie (Sitzungsberichte d. kaiser. Akademie d. Wissenschaften). Pro Weselského je typické, že prakticky všechny své práce, z nichž některé jsou spoluautorské, uveřejnil v Sitzungsberichten. Spoluautory Weselského byli povětšinou jeho kolegové z chemické školy vídeňské techniky, nejčastěji Rudolf Benedikt, pro něhož Weselsky žádal roku 1878 Akademii o subvenci 300 zlatých, aby mohl dokončit práce o azo- a diazofenolech.¹³ Weselského prvním spoluautorem byl J. Pohl, dalšími byli A. Bauer, J. Oser, F. Reim a H. Hlasiwetz. Weselského práce doporučovali k uveřejnění jeho šéfové na škole A. Schrötter a H. Hlasiwetz, členové Akademie. Předmětem Weselského prací byly povětšinou organické látky, např. chinony (13), azofenoly (17), barviva na bázi resorcinu (příloha II, položky 8, 22) a další (viz podrobněji bibliografie). V jednom případě šlo o přednášku na zasedání matematicko-přírodovědné třídy Akademie v roce 1857 (položka 3), což byla pro devětadvacetiletého Weselského velká čest. Po jeho pensionování vyšly knižně návody a cvičení z analytické chemie (položka 23) a sdělení o nitroproduktech z řady brenzkatechinů (obě spolu s R. Benediktem – 21, 22).

12 Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, fond Okresní soud Město Žďár, spis poručení c. k. okresního soudu ve Žďáru, odd. II, nezletilých Hildegardy a Anny Veselských ze Zámku Žďáru, inv. č. 349, spis č. IV 333/1889.

13 Archiv der Österreichische Akademie der Wissenschaften, fond Protokolle der Sitzung der math. – naturwiss. Classe der kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 21. 3., 11. 4. a 9. 5. 1878 (spis B 902, 904 a 905).

Weselského dílo je dílo analytika i organického chemika (se zaměřením na organická barviva). Jeho práce sice nedosahovaly úrovně prací organického chemika Z. H. Skraupa, ale z některých jeho prací vycházeli rakouští a němečtí barvářští chemici, např. P. Julius, i později.

Poděkování

Autor děkuje archiváři Státního okresního archivu ve Žďáru nad Sázavou Mgr. V. Křesadlovi a Dr. J. Mikoletzky, ředitelce Archivu Technické univerzity ve Vídni, za poskytnutí cenných informací. Univerzitnímu archivu tübingenské univerzity děkuje za povolení reprodukovat v práci uvedenou přílohu I.

Key words: Vienna Technical University 1854–1884 • tuition of analytical chemistry • synthetic dyes • Philipp Weselsky • Rudolf Benedikt

Philipp Weselsky – Professor of analytical chemistry of the Vienna Technical University – 1828–1889

The article describes the life, pedagogical activity, and scientific work of P. Weselsky, a Professor of the Vienna Technical University who was of Czech descent.

Author's address:
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
Vlašská 9
118 40 Praha 1-Malá Strana

Příloha I

Popisek: Žádost o udělení doktorátu přírodních věd zaslaná Weselským z Vídně 4. 12. 1868 (viz pozn. 6)

Lobliches Collegium der
naturwissenschaftlichen Fakultät!

Der ergebend Gefertigte erbittet sich
hiermit an das lobliche Collegium die Bitte,
um Verleihung des Grades eines Doctor in
Naturwissenschaften, zu bitten, und stützt sein An-
suchen,

- A.) 1.) auf die in A.) beigelegten Zeugnisse über die
zurückgelegten Studien.
- B.) 2.) auf die in B.) beigelegten wissenschaftlichen
Publicationen;
- C.) 3.) auf ein Zeugnis seines gewesenen Professors
Dr. A. Ritter von Schrötter über die lehrantliche Thä-
tigkeit des Gefertigten; und
- D.) 4.) auf die in dem beigelegten Curriculum vitae ent-
haltenen, einem wissenschaftlichen Bildungsgang be-
treffenden Angaben.
- Der ergebend Gefertigte hofft in Anbetracht

seiner langjährigen wissenschaftlichen Lehrent-
lichen Thätigkeit auf eine günstige Erledigung
seiner Gesuches rechnen zu dürfen. Es würde
dem Gefertigten zur Ehre gereichen von einer
Universität graduiert zu werden, welche allen
Deutschen Universitäten voran, durch Errichtung
einer naturwissenschaftlichen Facultät den Forde-
rungen unserer Zeit entsprochen hat.

Wien den 44 December 1868.

J. Weselsky
Ständehaus bei der
Lehrkanzlei für allge-
meine Chemie am k. k.
Polytechnicum zu
Wien.

Příloha II

Bibliografie Filipa Weselského

1. Ueber einige neue, der Formel $R_2Pt_2Cy_5 \cdot n H_2O$ entsprechende Pt-cyan-Verbindungen, ferner über rotes $H.PtCy_2 \cdot 5 H_2O$ und gelbes $MgPtCy_2 \cdot 6 H_2O$. Sitzungsberichten der Akademie der Wissenschaften, mathem.-natur. Classe (dále Sitzungsber.), 20, 1856, s. 282–284.
2. Studium aus dem Gebiet der Megatypie. Sitzungsber., 23, 1857, s. 317–340; s J. Pohlem.
3. Analyse einer kürzlich aufgefundenen Mineralquelle bei Gumpoldkirchen. Sitzungsber., 23, 1857, s. 424–430; s A. Bauerem.

4. Analyse der Mineralquelle des König Ferdinand-Eisenbades im Weidritzhalle bei Pressburg. Sitzungsber., 29, 1858, s. 585–594; s A. Bauerem.
5. Beitrag zur Kenntniss der essigsauereren Uranoxyd- Doppelsalze. Sitzungsber., 30, 1858, s. 205–214.
6. Chemische Analysen einiger Mineralien und Hüttenprodukte. Sitzungsber., 39, 1860, s. 841–844.
7. Ueber ein vereinfachtes Verfahren zur Gewinnung des Indiums aus der Freiburger Zinkblende. Sitzungsber., 51, 1865, s. 286–295.
8. Untersuchung des Wassers und der Gase vom artesischen Brunnen am Wien-Raaber Bahnhofo. I. Analyse des Wassers. Sitzungsber., 54, 1866, s. 30–35; s J. Oserem a F. Reimem.
9. Ueber die Darstellung der Baryum-Doppelcyan-Verbindunge. Sitzungsber., 57, 1868, s. 544.
10. Ueber einige Succinylderivate. Sitzungsber., 60, 1869, s. 35–41.
11. Ueber einige Doppelcyanverbindungen. Sitzungsber., 60, 1869, s. 261–275.
12. Ueber das Bijodphenol. Sitzungsber., 60, 1869, s. 290–294; s H. Hlasiwetzem.
13. Eine der hauptsächlichsten Thatsachen aus einer grösseren Versuchsreihe über die Bildung der Chinone. Anzeiger der Akad. d. Wissenschaften Wien, 7, 1870, Nr. III, s. 40.
14. Vorläufige Mitteilung über eine neue welche beim Schmelzen der Aloe mit Kalihydrat zum zwecke der Gewinnung von Orcin neben diesem erhaltene wurde. Anzeiger der Akad. d. Wissensch. Wien, 9, 1872, Nr. IV, s. 20.
15. Ueber die Darstellung von Jod-Substitutionsproducten nach der Methode mit Jod und Quecksilberoxyd. Sitzungsber., 69, 1874, s. 832–844.
16. Vorläufige Mitteilung des Hauptresultates einer 1871 von dem selben begonnenen Untersuchung über einige Diazoverbindungen aus der Phenylreihe. Anzeiger der Akad. d. Wissensch. Wien, 12, 1875, Nr. II, s. 9–10.
17. Ueber Azophenole. Sitzungsber., 77, 1878, s. 773–782; s R. Benediktem.
18. Ueber Resorcinfarbstoffe. Sitzungsber., 82, 1880, s. 1219–1232; s R. Benediktem.
19. Ueber die Einführung der salpetrigen Säure auf Pyrogallussäureäther. Sitzungsber. 83, 1881, s. 639–645; s R. Benediktem.
20. Ueber Hydrochinon- und Orcinäther. Sitzungsber., 84, 1881, s. 258–260; s R. Benediktem.
21. Ueber einige Nitroproducte aus der Reihe des Brenzcatechins. Sitzungsber., 85, 1882, s. 1013–1020; s R. Benediktem.
22. Ueber Resorcinfarbstoffe. Sitzungsber., 90, 1884, s. 743–752; s R. Benediktem.
23. 30 Uebungs-Aufgaben als erste Anleitung zur quantitativen Analyse. Wien, Toeplitz und Deuticke 1884; s R. Benediktem.